

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मीरा खडका
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
आदेश

०७७-WH-००९१

विषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण।

देवीदत्तको नाति पदमबहादुर थापाको छोरा साविकमा जिल्ला रुपन्देही, देवदह नगरपालिका वडा नं. ५ घर भै हाल कारागार कार्यालय, भैरहवामा थुनामा रहेका महेश थापाको हकमा जिल्ला रुपन्देही, सैनामैना नगरपालिका वडा नं. ११ घर भई हाल काठमाण्डौंमा कानून व्यवसायीको रुपमा कार्यरत अधिवक्ता कमल प्रकाश भुसाल -----१ निवेदक

विरुद्ध

श्री रुपन्देही जिल्ला अदालत, सिद्धार्थनगर, रुपन्देही -----१
श्री उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलास, बुटवल, रुपन्देही -----१ विपक्षी
जिल्ला कारागार कार्यालय, रुपन्देही, सिद्धार्थनगर -----१

नेपालको संविधानको धारा ४६ र १३३(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यस प्रकार छः-

तथ्य खण्ड

१. निवेदक महेश थापाको विरुद्ध रुपा थापा मगरले बहुविवाहको कसूरमा जाहेरी दरखास्त पेश गरी निजका विरुद्ध बहुविवाहको कसूरमा कारवाही अगाडि बढेकोमा सो मुद्दाको कारवाही

अगाडि बढ्दा निज भारतीय सेनामा कार्यरत रहेको कारण मुद्दा अनुसन्धानको क्रममा निज पक्राउ नपरेका। अनुसन्धान पश्चात निजको विरुद्ध शुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतमा अभियोगपत्र दायर भई अदालतबाट निज प्रतिवादी महेश थापाको नामको समाह्वान म्याद निजको घर दैलोमा टाँस भई तामेल भएको भन्ने आधारमा मुद्दाको कारवाही अगाडि बढी निज महेश थापालाई एक वर्ष (१।०।०) कैद र पाँच हजार रुपैयाँ जरिवाना समेत हुने ठहरी शुरु अदालतबाट मिति २०७६।०२।०८ मा फैसला भएको रहेछ। निज भारतीय सैनिक सेवाबाट विदाको क्रममा नेपाल आएको अवस्थामा निजका विरुद्ध बहुविवाहको कसूरमा मुद्दा चली कसूरदार ठहर भएको भन्ने हल्ला गाउँघरमा सुनी निजका कानून व्यवसायी मार्फत सो फैसला लगायतका कागजातको नक्कल उतार गरी मुद्दाको सम्बन्धमा जानकारी पाएको हो। यसरी जाहेरवाला समेतको षडयन्त्रका कारण मुद्दामा प्रतिरक्षाको अवसरबाट वञ्चित भएपनि शुरु फैसलाले लागेको एक वर्ष कैदमा बस्दा भारतीय सेनाको जागिर खोसिने र पारिवारिक आम्दानीको श्रोत बन्द भई वृद्ध बुवा आमा सहितको परिवारको बिचल्ली हुने भएका कारण निजले मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ को सुविधाका लागि शुरु जिल्ला अदालतमा निवेदन दिएको र उक्त निवेदन मिति २०७७।०६।०९ गते इजलास समक्ष पेश भई आदेश हुँदा हाल कोरोना भाइरस (COVID-19) को महामारी रहिरहेको अवस्था रहेपनि नेपाल सरकारबाट मिति २०७७।०६।०९ देखि बन्दाबन्दीको अवस्था हटाई दैनिक जीवन सामान्य हुँदै गइरहेको र यी प्रतिवादीलाई उपरोक्त बमोजिमको बहुविवाह मुद्दामा १ (एक) वर्ष कैद र रु.५,०००।-(पाँच हजार रुपैयाँ) जरिवाना भएको अवस्थामा प्रतिवादीलाई सो कैद जरिवाना असुल गर्ने प्रयोजनका लागि मिति २०७७।०६।०७ मा कैदी पूर्जा दिई कारागार कार्यालय, रूपन्देही पठाइएको, फैसला हुँदा गैह्र हाजिर रहेका निज प्रतिवादी महेश थापालाई जाहेरवाला पीडितको पीडा समेतलाई मध्यनजर राखी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट च.नं. ५११ मिति २०७६।०५।२५ एवं च.नं. १७४७ मिति २०७६।१२।०७ को परिपत्र समेतका आधारमा निवेदक प्रतिवादी महेश थापालाई निवेदन माग बमोजिमको सुविधा दिनुपर्ने देखिएन। कानून बमोजिम गर्नु भनी आदेश भएको छ। उक्त आदेश बेरित पूर्ण भएकोले बदर गरी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ बमोजिमको थुनामुक्त गरी पाउँ भनी फौजदारी कार्यविधि संहिता,

२०७४ को दफा ७३ बमोजिम कारागार कार्यालय रुपन्देही मार्फत निज महेश थापाको उच्च अदालत तुलसीपुर बुटवल इजलासमा निवेदन पेश गरेकोमा उक्त निवेदन उपर सुनुवाई भई उच्च अदालत तुलसीपुर बुटवलबाट मिति २०७७।०६।२६ गते आदेश हुँदा "सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट ०७६७-WH-०३३० को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा मिति २०७७।०१।१४ मा भएको आदेश तथा मिति २०७६।०५।२५ मा भएको परिपत्रमा कारागारमा बसिरहेको थुनुवाको हकमा केन्द्रित रहेको देखिँदा र उक्त दफा १५५ अन्तर्गत प्रदान गरिने सुविधा निरपेक्ष नभएको परिप्रेक्ष्यमा तहाँ अदालतबाट मिति २०७७।०९।०९ मा भएको आदेश बेरितको नदेखिँदा परिवर्तन गर्नुपर्ने देखिएन। कानून बमोजिम गर्नु" भनी आदेश भएको छ। उल्लेखित आदेशले निवेदकको नेपालको संविधानको धारा १६, १७, १८, २०, २५ तथा ४६ समेतले प्रदत्त मौलिक हक तथा मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ को दफा १७, १८ र ३० समेतद्वारा प्रदत्त नागरिक अधिकारमा आघात पर्न गएकोले निज महेश थापाको हकमा अन्याय भएको र सो आदेश उपर थप वैकल्पिक उपचारको सुविधा नभएकोले निज महेश थापाले कारागार मार्फत प्रस्तुत उपचारको प्रक्रिया अगाडि बढाउने प्रयास गर्दा अदालतको फैसला र अदालतबाट जारी भएको कैदी पूर्जाका आधारमा कैदमा रहेको व्यक्तिले थप उपचारको सुविधा प्राप्त गर्न सक्दैन भनी विपक्षी कारागार कार्यालयले प्रक्रिया अगाडि बढाउन इन्कार गरेको कारण निज महेश थापाको हकमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ३३ को प्रतिबन्धात्मक व्यवस्था बमोजिम म निवेदक यो निवेदनपत्रका साथ सम्मानित अदालतमा उपस्थित भएको छु। शुरु रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०७७।०६।०९ मा भएको आदेश तथा उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलासबाट शुरु अदालतबाट भएको आदेशलाई परिवर्तन गर्नु परेन भनी मिति २०७७।०६।२६ मा भएको आदेश सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्त विपरीत भएकोले ती आदेश उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी कोभिड १९ को महामारीको प्रतिकूल अवस्थामा विधायिकी कानूनले प्रदान गरेको सुविधा प्राप्ति हेतु अदालतमा सो सुविधा प्रदान गर्ने मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ को निर्धारित शर्तहरू पूरा गर्ने प्रतिबद्धताका साथ निवेदन पेश गरेकोमा विपक्षी अदालतहरूबाट न्यायोचित विवेकसम्मत आदेश हुनुपर्नेमा कारागार कार्यालय, रुपन्देहीको

क्षमता भन्दा अति धेरै कैदीहरू रहेको अवस्थामा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५, सम्मानित सर्वोच्च अदालतको पूर्ण बैठकको निर्णय तथा मिति २०७६।१२।०७ को प्रेस विज्ञप्ति समेत र सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट यस्तै प्रकृतिको मुद्दा नं. ०७६-WO-०३३० को मुद्दामा प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्त विपरीत भए गरेकोले उक्त आदेशहरू बदर गरी निज महेश थापालाई थुनाबाट मुक्त गर्ने उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदनपत्र।

२. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने भए सोको आधार कारणसहित यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक ३(तीन) दिनभित्र विद्युतीय माध्यमद्वारा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी विपक्षीको नाउँमा यो आदेश र रिट निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी म्याद सूचना पठाई म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ३४(२) बमोजिम विपक्षीहरूका नाउँमा कारण देखाउ आदेश जारी गरिदिएको छ। नियमानुसार पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०७७।०६।२९ मा भएको आदेश।
३. सम्मानित श्री रुपन्देही जिल्ला अदालत, रुपन्देहीको च.नं. १५०६ मिति २०७७।०६।०७ को पत्र बमोजिम प्रतिवादी महेश थापालाई बहुविवाह मुद्दामा यस कारागारमा थुनामा राख्न पठाइएकोमा यस कार्यालयले सम्मानित अदालतको आदेश बमोजिम थुनामा राखेको हो। रिट निवेदनमा उल्लेख भए बमोजिम गैरकानूनी थुनामा राखिएको होइन। तसर्थ रिट निवेदकले यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई तहाँ सम्मानित अदालतमा पेश गरेको रिट निवेदन यस कार्यालयको हकमा खारेजभागी हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला कारागार कार्यालय, रुपन्देहीको लिखित जवाफ।
४. रुपा थापा मगरको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी महेश थापासमेत भएको बहुविवाह मुद्दामा प्रतिवादी महेश थापा उपर मुलुकी ऐन, विहाबारी महलको ९ नं. बमोजिमको कसूरमा ऐ. महलको १० नं. बमोजिम सजाय हुन मागदावी लिई मिति

२०७५।०४।०३ मा यस अदालतमा बहुविवाह मुद्दाको अभियोगपत्र दायर हुन आएको थियो। उक्त मुद्दामा निज प्रतिवादी महेश थापालाई मुलुकी ऐन, विहाबारी महलको १० नं. बमोजिम १ (एक) वर्ष कैद र रु.५,०००।- जरिवानासमेत हुने ठहरी मिति २०७६।०२।०८ मा फैसला भएको थियो। निज प्रतिवादी फरार रही बेरुजु हुँदा निजका नाउँको उक्त कैद तथा जरिवाना यस अदालतको लगत नं. ७४६४ मा कायम रहेकोमा निज प्रतिवादी महेश थापाले मिति २०७७।०६।०७ मा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ बमोजिम कैद बापत रकम बुझाई सुविधा पाउँ भनी निवेदनसाथ उपस्थित भएकाले निज प्रतिवादी महेश थापालाई मिति २०७७।०६।०७ मा नै उक्त १ (एक) वर्ष कैद र रु.५,०००।- जरिवाना बापत च.नं. १५०६ को कैदी पूर्जा दिई कैदमा राख्न कारागार कार्यालय, रुपन्देहीमा पठाइएको हो। साथै मुलुकी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ बमोजिमको सुविधाका लागी परेको उक्त निवेदन मिति २०७७।०६।०९ मा इजलास समक्ष पेश हुँदा निज प्रतिवादी महेश थापालाई जाहेरवाला पीडितको पीडा समेतलाई मध्यनजर राखी सम्मानित सर्वोच्च अदालतको च.नं. ५११ मिति २०७६।०५।२५ एवं च.नं. १७४७ मिति २०७६।१२।०७ को परिपत्र समेतका आधारमा निवेदक प्रतिवादी महेश थापालाई निवेदन माग बमोजिमको सुविधा दिनुपर्ने अवस्था देखिएन। कानून बमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालतबाट आदेश भएको देखिन्छ। यस अदालतको उक्त मिति २०७७।०६।०९ को आदेश उपर प्रतिवादीको मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ७३ तथा न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १५ बमोजिम श्री उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलास समक्ष निवेदन परी उक्त निवेदनमा सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट ०७६-WH-०३३० को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा मिति २०७७।०१।१४ मा भएको आदेश तथा मिति २०७६।०५।२५ मा भएको परिपत्रमा कारागारमा बसिरहेका थुनुवाको हकमा केन्द्रित रहेको देखिँदा र उक्त दफा १५५ अन्तर्गत प्रदान गरिने सुविधा निरपेक्ष नभएको परिप्रेक्ष्यमा रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०७७।०६।०९ मा भएको आदेश वेरितको नदेखिँदा परिवर्तन गर्नुपर्ने देखिएन। कानून बमोजिम गर्नुहोला भन्ने आदेश भएको देखिएबाट निवेदकको हकमा यस अदालतबाट भएको काम कारवाही कानून सम्मत भएकाले निवेदकको माग

बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन। रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रूपन्देही जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ।

५. उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलास, बुटवलका नाममा जारी भएको म्याद मिति २०७७।०७।०५ मा तामेल भएको मा उक्त इजलासबाट लिखित जवाफ परेको देखिएन।
६. यसमा रिट निवेदनमा उल्लेखित रुपा थापामगरको जाहेरीले नेपाल सरकार वादी र महेश थापासमेत प्रतिवादी भएको बहुविवाह (०७५-CR-००११) मुद्दाको मिसिल रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट झिकाई आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट २०७७।०७।२७ मा भएको आदेश।

आदेश खण्ड

७. नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री दिनेश त्रिपाठी र विद्वान अधिवक्ता श्री केशरमणी अर्यालले रुपा थापा मगरको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी महेश थापासमेत भएको बहुविवाह मुद्दामा प्रतिवादी महेश थापालाई मुलुकी ऐन विहावारी महलको १० नं. बमोजिम १ (एक) वर्ष कैद र रु.५,०००।- जरिवाना हुने ठहरी फैसला भएको छ। निज निवेदक भारतीय सेनामा भर्ना भई वहालवाला भएको कारणले प्रतिरक्षा गर्न पाएको थिएनन्। निज प्रतिवादी महेश थापाले मिति २०७७।०६।०७ मा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ बमोजिम कैद बापत रकम बुझाई सुविधा पाउँ भनी निवेदनसाथ उपस्थित भएकामा निवेदक प्रतिवादी महेश थापालाई निवेदन माग बमोजिमको सुविधा दिनुपर्ने अवस्था देखिएन। कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएको देखिन्छ। उक्त मिति २०७७।०६।०९ को आदेश उपर प्रतिवादीको मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ७३ बमोजिम श्री उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलास समक्ष निवेदन परी रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०७७।०६।०९ मा भएको आदेश वेरितको नदेखिँदा परिवर्तन गर्नुपर्ने देखिएन भनी आदेश भएको छ। मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ मा भएको

कानूनी व्यवस्थाले थुनामा नबसेको प्रतिवादी यो दफा बमोजिमको सुविधा प्राप्त गर्न सक्दैन भनी कहिकतै उल्लेख भएको छैन। उक्त कानूनी व्यवस्थाले एक वर्ष वा सो भन्दा कम सजाय भएका प्रतिवादीलाई लागेको कैद बापत रकम तिरी छुट्न पाउने नै देखिन्छ। तसर्थ उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसारको सुविधा प्रदान गर्नु भनी उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ भनी गर्नुभएको बहस जिकीर सुनियो।

८. त्यस्तै विपक्षीको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान सहन्यायाधिबक्ता श्री संजिव रेग्मीले मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ बमोजिम कैद बापत रकम बुझाई सुविधा पाउने विषय शुरु अदालतबाट फैसला हुँदाका वखत विचार गर्ने विषय हो। उक्त कानूनी व्यवस्था प्रयोग गर्ने क्षेत्राधिकार जिल्ला अदालतमा निहित रहेको छ। कानूनमा नै सुविधा दिने र नदिने भन्ने कानूनी आधारहरु समेत उक्त दफा १५५ मा नै उल्लेख भएको छ। उक्त दफा १५५ को अधिनमा रही आदेश भएको अवस्था हो। यस अवस्थामा निवेदन खारेज हुन पर्छ भनी गर्नु भएको बहस जिकीर सुनियो।
९. दुवै पक्षको तर्फबाट प्रस्तुत गरिएको बहस सुनी मिसिल अध्ययन गर्दा रिट निवेदक महेश थापालाई बहुविवाह मुद्दामा १ (एक) वर्ष कैद र रु.५,०००।- (पाँच हजार रुपैयाँ) जरिवाना हुने ठहरी रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०७६।२।८ मा फैसला भएकोमा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ अनुसार सो फैसलाले लागेको १ (एक) वर्ष कैद बापतको हुने रकम रु.१,०९,५००।- र जरिवाना रु.५,०००।- गरी जम्मा रु.११,४५,०००।- नगद दाखिला गरी गराई मलाई लागेको कैदबाट मुक्त गरी पाउँ भनी यी रिट निवेदक महेश थापाले रुपन्देही जिल्ला अदालतमा मिति २०७७।०६।०७ मा निवेदन दिएको देखिन्छ। निवेदक प्रतिवादी महेश थापालाई माग बमोजिमको सुविधा दिनुपर्ने अवस्था देखिएन। कानून बमोजिम गर्नु भनी रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०७७।०६।०९ मा आदेश भएको र उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलासबाट उक्त आदेश बेरितको नदेखिँदा परिवर्तन गर्नुपर्ने देखिएन। कानून बमोजिम गर्नु होला भनी मिति २०७७।०६।२६ मा आदेश भएको देखियो।

१०. रुपन्देही जिल्ला अदालत र उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलासबाट भएको आदेशहरू मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ (यस पछि दफा १५५ भनी संवोधन गरिएको) समेतको विपरीत भई संविधान प्रदत्त मौलिक हक तथा कानून प्रदत्त हकमा आघात परेकोले उक्त त्रुटिपूर्ण आदेशहरू बदर गरी महेश थापालाई थुनाबाट मुक्त गर्न उपर्युक्त आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने मुल जिकीर रिट निवेदकले लिएको पाइन्छ। बहुविवाह मुद्दामा १ (एक) वर्ष कैद र रु.५,०००।- जरिवाना हुने ठहरिएका फरारी प्रतिवादी महेश थापाले मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ बमोजिम कैद बापत रकम बुझाई सुविधा पाउँ भनी मिति २०७७।०६।०७ मा निवेदन साथ उपस्थित भएकोमा पीडितको पीडा समेतलाई मध्यनजर राखी सम्मानित सर्वोच्च अदालतको मिति २०७६।०५।२५ र २०७६।१२।०७ को परिपत्र समेतको आधारमा निवेदक प्रतिवादी महेश थापालाई निवेदन माग बमोजिम सुविधा प्रदान गर्न मिलेन भनी यस अदालतबाट भएको आदेश उपर प्रतिवादीको उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलास समक्ष निवेदन परेकोमा रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश बेरितको नदेखिंदा परिवर्तनु गर्नु परेन भनी आदेश भएको देखिएबाट निवेदकको हकमा यस अदालतबाट भएको काम कारवाही कानून सम्मत भएकोले निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन। रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने रुपन्देही जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ रहेको छ भने उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलासको लिखित जवाफ नै परेको देखिएन।

११. उपरोक्त बमोजिमको रिट निवेदन जिकीर र लिखित जवाफ भएबाट प्रस्तुत रिट निवेदनमा निम्न प्रश्नहरूका सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो:-

(क) रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०७७।०६।०९।६ मा र उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलासबाट मिति २०७७।०६।२६ मा भएका आदेशहरू कानूनी रूपले त्रुटिपूर्ण छन्, छैनन् ?

(ख) रिट निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुने हो, होइन ?

१२. पहिलो प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गर्दा, रुपा थापा मगरको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी यी रिट निवेदक महेश थापासमेत भएको बहुविवाह मुद्दामा निज प्रतिवादी महेश थापालाई १(एक) वर्ष कैद र रु.५,०००।- (पाँच हजार रुपैयाँ) जरिवाना हुने ठहरी रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०७६।०२।०८ मा फैसला भई अन्तिम रुपमा रहेको र उक्त मुद्दामा निज प्रतिवादी शुरु देखि नै फरार रहेको तथा अदालतमा समेत उपस्थित नभई म्याद गुजारी बसेको तथ्यमा विवाद रहेन। प्रतिवादी महेश थापाले आफू भारतीय सेनाको सेवाको क्रममा भारतमा कार्यरत रहेकोले सेवाबाट बिदाको क्रममा नेपाल आउदा आफू विरुद्ध बहुविवाह कसूरमा मुद्दा चली कसूरदार ठहर भएको हल्ला गाउँमा सुनी कानून व्यवसायी मार्फत मिति २०७७।०४।१८ मा फैसलाको नक्कलसमेत लिंगा आफूलाई १ (एक) वर्ष कैद र रु.५,०००।- (पाँच हजार रुपैयाँ) जरिवाना हुने भनी मिति २०७६।०२।०८ मा फैसला भई अन्तिम रुपमा रहेको थाहा पाए। सम्मानित अदालतको फैसला शिरोधार्य गरी १ (एक) वर्ष कैदमा बस्दा मेरो भारतीय सेनाको जागिर गुम्न गई आर्थिक अभावको कारण मैले मेरो वृद्ध बाबु आमा समेतका परिवारको भरणपोषण गर्ने कर्तव्यबाट मुक्त हुनुपर्ने अवस्थासमेत सृजना भएकोले मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ मा उल्लेखित शर्त अक्षरशः पालना गर्न मञ्जुर रहेकोले मिति २०७६।०२।०८ को फैसलाले मलाई लागेको १ (एक) वर्ष कैद बापतको हुने रकम रु.१,०९,५००।- र जरिवाना बापतको रु.५,०००।- गरी जम्मा रु.१,१४,५००।- नगद दाखिला गरी मलाई लागेको कैदबाट मुक्त दिलाई पाउँ भनी रुपन्देही जिल्ला अदालत समक्ष मिति २०७७।०६।०७ मा दिएको रहेछ। निजले दिएको उक्त निवेदन माथि कारवाही हुँदा रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०७७।०६।०९ मा निम्न बमोजिमको आदेश भएको देखिन्छ।

१३. "..... निवेदक प्रतिवादी तर्फका विद्वान अधिवक्ताले आफ्नो बहसको क्रममा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट ०७६-WH-०३३० को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनमा भएको फैसला समेतका आधारमा प्रतिवादी महेश थापालाई लागेको १ वर्ष कैद बापत दैनिक रु.३००।- का दरले हुने रकम बुझाई कैदमुक्त गरी पाउँ भनी माग गरे

सम्बन्धमा हाल कोरोना भाइरस (COVID-19) को महामारी रही रहेको अवस्था रहेपनि नेपाल सरकारबाट मिति २०७७/०६/०१ देखि बन्दाबन्दी (LOCKDOWN) को अवस्था हटाई दैनिक जनजीवन सामान्य हुँदै गइरहेको र यी प्रतिवादीलाई उपरोक्त बमोजिमको बहुविवाह मुद्दामा १ (एक) वर्ष कैद र रु.५,०००/- (पाँच हजार रुपैयाँ) जरिवाना भएको अवस्थामा प्रतिवादीलाई सो कैद जरिवाना असुल गर्ने प्रयोजनको लागि मिति २०७७/०६/०७ मा कैदीपूर्जी दिई कारागार कार्यालय, रुपन्देहीमा पठाएकोमा फैसला हुँदा गैर हाजिर रहेको निज प्रतिवादी महेश थापालाई जाहेरवाला पीडितको पीडा समेतलाई मध्यनजर राखी सम्मानित सर्वोच्च अदालतको च.नं. ५११ मिति २०७६/०५/२५ एवं च.नं.१७४७ मिति २०७६/१२/०७ का परिपत्र समेतका आधारमा निवेदक प्रतिवादी महेश थापालाई निवेदन माग बमोजिमको सुविधा दिनुपर्ने अवस्था देखिएन। कानून बमोजिम गर्नु।"

१४. उपरोक्त आदेशबाट निम्न आधारमा रुपन्देही जिल्ला अदालतले निवेदक महेश थापालाई मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ को सुविधा दिन इन्कार गरेको देखियो।
- (क) नेपाल सरकारबाट मिति २०७७/०६/०१ देखि बन्दाबन्दी (LOCKDOWN) को अवस्था हटाई दैनिक जीवन सामान्य हुँदै गइरहेको।
- (ख) प्रतिवादी महेश थापा फैसला हुँदा गैर हाजिर रहेको।
- (ग) पीडितको पीडा समेतलाई मध्यनजर राखेर
- (घ) सर्वोच्च अदालतको च.नं. ५११ मिति २०७६/०५/२५ एवं च.नं.१७४७ मिति २०७६/१२/०७ को परिपत्र।
१५. रुपन्देही जिल्ला अदालतले निवेदकलाई दफा १५५ अनुसार सुविधा दिन मिलेन भनी भएको आदेश उपर फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ७३ बमोजिम उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलास समक्ष महेश थापाले निवेदन दिएकोमा सो इजलासबाट मिति २०७७/०६/२६/२ मा निम्न बमोजिमको आदेश भएको रहेछ।
१६. "यसमा शुरु म्यादमा उपस्थित नभई फरार रहेका निवेदक प्रतिवादी महेश थापाको मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ अन्तर्गतको सुविधा पाउँ

भनी निवेदन परेको देखिन्छ। सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट ०७६-WH-०३३० को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा मिति २०७७।०१।१४ मा भएको आदेश तथा मिति २०७६।०५।२५ मा भएको परिपत्रमा कारागारमा बसिरहेका थुनुवाको हकमा केन्द्रित देखिंदा र उक्त दफा १५५ अन्तर्गत प्रदान गरिने सुविधा निरपेक्ष नभएको परिप्रेक्ष्यमा तहाँ अदालतबाट मिति २०७७।०९।०९ मा भएको आदेश बेरितको नदेखिंदा परिवर्तन गर्नुपर्ने देखिएन। कानून बमोजिम गर्नुहोला।"

१७. उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलासले मुख्य निम्न आधारमा रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश बेरितको नदेखिएको भनी आदेश गरेको देखियो।

(क) प्रतिवादी महेश थापा शुरु म्यादमा उपस्थित नभई फरार रहेको,

(ख) सर्वोच्च अदालतबाट ०७६-WH-०३३० को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा मिति २०७७।०१।१४ मा भएको आदेश,

(ग) सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७६।०५।२५ मा भएको परिपत्र र

(घ) दफा १५५ अन्तर्गत प्रदान गरिने सुविधा निरपेक्ष नभएको।

१८. अब रुपन्देही जिल्ला अदालत र उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलासबाट यी रिट निवेदक महेश थापालाई मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ को सुविधा प्रदान गर्न मिलेन भनी लिएका आधारहरु कानून बमोजिम छ, छैन? भन्ने कुरा विचारणीय भएकोले दफा १५५ को अध्ययन गर्नु आवश्यक हुन आयो। उक्त दफा १५५ मा कैद बापत रकम तिर्न सकिने शीर्षक दिएर सो दफा १५५ को उपदफा (१) ले निम्न व्यवस्था गरेको पाइन्छ:-

"कुनै कसूरमा पहिलो पटक कसूरदार ठहरी एक वर्ष वा एक वर्ष भन्दा कम कैदको सजाय भएको मुद्दामा कसूरदारको उमेर, कसूरको गम्भिरता, कसूर गरेको तरिका, आचरण समेतलाई विचार गर्दा कारागारमा राख्न उपर्युक्त नदेखिएमा तथा निजलाई छोड्दा सार्वजनिक शान्ति, कानून र व्यवस्थामा खतरा पुग्ने समेत नदेखिएमा त्यसको कारण खुलाई अदालतले निजलाई कैदमा राख्नुको सट्टा त्यस बापत रकम लिई कैदबाट छाडी दिन उपर्युक्त ठहर्‍याएमा कैद बापतको रकम तिरी कैद बस्नु नपर्ने गरी आदेश दिन सक्नेछ।"

१९. यसरी उक्त दफा १५५(१) ले दफा १५५ अनुसार कैद सजाय हुने ठहरेकोमा सो फैसलाले लागेको कैदमा बस्नु नपर्ने सुविधा प्राप्त गर्नको लागि पहिलो शर्तको रूपमा सो सुविधा प्राप्त गर्न चाहने कसूरदारलाई एक वर्ष वा सो भन्दा कमको कैद भएको हुनु पर्ने अर्थात् कुनै कसूरमा एक वर्ष वा सो भन्दा कम कैदको सजाय भएको कसूरदारले मात्र यो दफा १५५ को सुविधा माग गर्न सक्ने देखियो। यो दफा १५५ को सुविधा मागको लागि एक वर्ष वा सो भन्दा कम कैदको सजाय लागेको कसूरदारको निवेदन पर्न आएमा अदालतले देहायका कुराहरुको आधारमा मात्र यो सुविधा प्रदान गर्न मिल्ने वा नमिल्ने आधार र कारण खुलाई आदेश गर्नु पर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था यो दफा १५५ को उपदफा (१) ले गरेको छ।

(क) कसूरदारको उमेर,

(ख) कसूरको गम्भिरता,

(ग) कसूरको तरिका,

(घ) आचरण,

(ङ) निजलाई छोड्दा सार्वजनिक शान्ति, कानून र व्यवस्थामा खतरा पुग्ने समेत नदेखिएमा।

२०. यसरी दफा १५५(१) ले प्रष्ट रूपमा उपरोक्त ५ वटा आधारहरु उल्लेख गरेबाट सो आधारहरु बाहेक अन्य आधारमा निर्णयकर्ताले यो दफा १५५ को सुविधा दिन इन्कार गर्न सक्छ भन्ने मनसाय विधि निर्माणकर्ताले राखेको देखिंदैन। यो दफा १५५(१) ले अदालतबाट जारी गरेको म्यादमा उपस्थित नहुने वा फरार रहेको कसूरदार वा यस्तो यस्तो मुद्दाको कसूरदारले यो कैदमा बस्नु नपर्ने सुविधा माग गर्न सक्दैन भनी प्रतिबन्ध लगाई प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशद्वारा नकारात्मक सूची (Negative List) को व्यवस्था गरेको छैन भने यो सुविधा माग गर्ने कसूरदार मुद्दा फैसला हुँदाका बखत अदालतमा हाजिर वा उपस्थित भएको वा थुनामा नै रहेकै हुनु पर्छ भन्ने बाध्यात्मक व्यवस्था समेत गरेको पाइदैन। विधायिकाले प्रदान गरेको कैदमा बस्नु नपर्ने सुविधा कसैको हकमा वा कुनै खास अवस्थाको कसूरदारको हकमा त्यो सुविधा दिन नखोजिएको हो भने कानूनमा नै प्रष्टसँग उल्लेख हुन्थ्यो। जस्तै फौजदारी कसूर (सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन) ऐन, २०७४ को परिच्छेद ५ मा गरिएको कैद सम्बन्धी व्यवस्थाहरुलाई

हेर्न सकिन्छ। यस ऐनको दफा २४(१) ले एक वर्ष वा एक वर्ष भन्दा कम कैदको सजाय निर्धारण भएको कसूरदारले पहिलो पटक कसूर गरेको रहेछ र निजले गरेको कसूर, निजको उमेर, आचारण, कसूर गर्दाको परिस्थिति, कसूर गर्दा अपनाएको तरिकालाई विचार गर्दा निजलाई कैदमा राख्न उपर्युक्त नदेखिएमा अदालतले त्यस्तो कसूरदारलाई भएको कैद तत्काल कार्यान्वयन नगरी निलम्बन गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ। तर सोही दफा २४ को उपदफा ३ ले सो उपदफामा उल्लेखित कसूरमा कसूरदार ठहरिएका बालबालिका बाहेक अन्य कसूरदारलाई भएको कैद निलम्बन गर्न नसकिने व्यवस्था किटान गरी प्रतिबन्ध लगाएको देखिन्छ। त्यसैगरी ऐ. ऐनको दफा २५(१) ले दुई वर्ष वा दुई वर्ष भन्दा कम कैदको सजाय भएको कसूरदारलाई निजले गरेको कसूर, निजको उमेर, आचरण, कसूर गर्दाको परिस्थिति, कसूर गर्दा अपनाएको तरिका विचार गर्दा निजलाई कारागारमा नपठाई सुधारगृहमा राख्न उपयुक्त देखिएमा प्रोबेशन अधिकृतको सिफारिसमा अदालतले सुधार गृहमा पठाउन सक्ने व्यवस्था गरेको छ। तर सोही दफा २५ को उपदफा २ ले, दफा २४ को उपदफा ३ मा उल्लेखित कसूर गर्ने कसूरदारलाई त्यस्तो सुधारगृहमा पठाउन नसक्ने गरी प्रतिबन्ध लगाएको देखिन्छ। यसरी कैदको सजायमा सुविधा दिन नचाहेको अवस्थामा विधायिकाले नै सो कुरा कानूनमा नै उल्लेख गर्ने गरेको पाइन्छ। जब कानूनले नै यस्तो कुनै प्रतिबन्ध लगाएको छैन भने न्यायकर्ताले कानूनले व्यवस्था नै नगरेको आधार लिई दफा १५५ ले सुविधा दिनु भनी निर्देशित गरेको कुरामा सुविधा दिन इन्कार गर्न समेत मिल्दैन।

२१. सजायको सुधारात्मक सिद्धान्त अनुसार नेपालको फौजदारी न्याय प्रणालीले कसूरदारलाई कैदमा नै राख्नु पर्ने विषयलाई अन्तिम विकल्पको रूपमा स्विकार गरेको छ। वैकल्पिक सजाय नै उपयुक्त र पर्याप्त लागेमा कसूरदारलाई कैद सजाय नगर्ने गरी आदेश दिने आधिकारिकता न्यायकर्तालाई दिइएको छ। कुनै व्यक्ति कसूरमा संलग्न हुन सक्दछ। तर त्यस्तो व्यक्तिलाई सुधारको अवसर दिँदा सुधिएर समाजको लागि उपयोगी सावित हुन सक्छ भन्ने दण्डको सुधारवादी सिद्धान्त प्रस्तुत दफा १५५ मा अन्तरनिहित रहेकोले यो दफाको व्याख्या र प्रयोग गर्दा उदारवादी दृष्टिकोण राख्नु न्यायसंगत हुन्छ। विधायिकाले प्रदान गरेको यो अधिकार विधायिकी मनसाय अनुरूप आवश्यकता, उपयुक्तता र एकरूपताको आधारमा प्रयोगमा ल्याउनु वाञ्छनीय देखिन्छ। फौजदारी कानूनको प्रयोग स्वच्छ र तर्कसंगत ढंगबाट गरिनु पर्दछ। स्वच्छ प्रकृयाद्वारा नै दण्डको कार्यान्वयन हुनु पर्दछ। स्वच्छ एवं न्यायोचित प्रकृयाले सजाय कार्यान्वयन पद्दतिलाई वैधानिकता प्रदान गर्दछ। सुविधा प्रदान गर्ने कानूनको प्रयोग

स्वविवेकीय हुनु हुदैन। विधायिकाले प्रष्ट शब्दमा कुनै कुराको प्रतिबन्ध नगरेसम्म प्रतिबन्ध गरेको छ भनी अनुमान गर्न हुदैन। दफा १५५ को प्रयोग अदालतमा उपस्थित भएका वा थुनामा रहेकाहरूका हकमा मात्र आकर्षित हुने र म्यादमा हाजिर नहुने प्रतिवादीका हकमा प्रयोग नहुने भनी प्रतिबन्ध नलगाएसम्म कैद बापत रकम तिर्न पाउने सुविधाको माग गर्ने विषयमा प्रतिबन्ध लगाएको मानी सोही आधारमा सुविधाबाट वञ्चित गरिनु कानूनको समान प्रयोगको सिद्धान्तसँग मेल खादैन। कानूनले समान अवस्थाका व्यक्तिहरूलाई समान व्यवहार गर्दछ भन्ने सिद्धान्तले सजाय निर्धारण र कार्यान्वयन विधिशास्त्रको विकास भएको छ। फौजदारी न्याय प्रणालीलाई पारदर्शी, स्वच्छ, न्यायपूर्ण प्रकृया र पद्दतीद्वारा प्रष्ट रूपमा निर्धारित शर्त बाहेकका अन्य शर्त बन्देज प्रतिबन्ध लाग्ने गरी कानूनको व्याख्या वा प्रयोग गरिनु हुदैन।

२२. यस अदालतको मिति २०७६।१२।०७ को पूर्ण बैठकको निर्णय बुँदा नं. ६ मा नेपालका महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट अनुरोध भई आएको र विपद्को यस विशेष परिस्थितिमा कारागारमा रहने कैदी बन्दीको भिडभाड कम गर्ने प्रयोजनार्थ मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ अनुसार कैद बापत रकम लिई कैदबाट छोडी पाउन निवेदन परेमा रकम लिई कैदबाट छाडी दिन उपयुक्त देखिए न्यायाधीशको इजलासबाट आवश्यक आदेश गरी छोड्ने व्यवस्था गर्ने भनी निर्णय गरी सोही मिति २०७६।१२।०७ मा परिपत्र जारी भएको देखिन्छ।
२३. यसै गरी बिमल खनालको हकमा कानून व्यवसायी तेजप्रसाद खराल विरुद्ध जिल्ला अदालत बागलुङसमेत भएको ०७६-WH-०३३० को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा यस अदालतबाट आदेश हुँदा कारागारहरूमा क्षमता भन्दा बढी कैदीहरू हुने अवस्थाबाट कोरोना भाइरसको संक्रमणको जोखिम बढ्न जाने हुँदा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ बमोजिम एक वर्ष वा एक वर्ष भन्दा कम कैदको सजाय भएको मुद्दामा कैद बापतको रकम तिरी कैदमा बस्नु नपर्ने आदेश गर्न सकिने भनी यस दफा १५५ को उदार व्याख्या भएको देखिन्छ।
२४. यस अदालतको पूर्ण बैठकबाट मिति २०७६।१२।०७ मा भएको निर्णय र ०७६-WH-०३३० को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा विपद्को विशेष परिस्थिति, कारागारको क्षमता र कारागारमा हुने कैदी बन्दीको भिडभाड कम गर्ने प्रयोजनार्थ पनि दफा १५५ को सुविधा दिन सकिने भनी दफा १५५ को प्रयोगमा देखिएको अन्योल र दुविधा निवारण गरी एकरूपता कायम गर्न यो दफाको मर्म, भावना र प्रयोगको प्रयोजनलाई अझ विस्तार गर्दै प्रष्ट गरेको देखिन्छ।

२५. अतः उपरोक्त उल्लेखित एवं विवेचित कारण र आधारहरुबाट निवेदक प्रतिवादी महेश थापा शुरु म्यादमा उपस्थित नभई अदालतमा फैसला हुँदाको अवस्थामा गैरहाजिर रहेको, हाल कोरोना भाइरस (COVID-19) को महामारी भई रहेको अवस्था रहे पनि नेपाल सरकारले बन्दाबन्दी (LOCKDOWN) हटाई सकेको भन्ने आधार लिई प्रतिवादी महेश थापालाई मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ अनुसार कैद बापत रकम तिर्न सकिने सुविधा दिन मिलेन भनी शुरु रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०७७।०६।०९ मा र उच्च अदालत तुलसीपुर, बुटवल इजलासबाट मिति २०७७।०६।२६ मा भएका आदेशहरु त्रुटिपूर्ण देखिँदा उक्त आदेशहरु उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी बदर गरी दिएको छ। अब मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १५५ मा स्पष्ट कितान गरिएका शर्तहरुको आधारमा निवेदकले माग गरेको सुविधा दिन मिलेन नमिलेन विषयमा मनासिव आधार र कारण खुलाई आदेश गर्नु भनी रुपन्देही जिल्ला अदालतको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिदिएको छ। प्रस्तुत आदेशको जानकारीको लागि आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र विपक्षी रुपन्देही जिल्ला अदालतलाई पठाइदिनू। प्रस्तुत आदेशको विद्युतिय प्रति अपलोड गरी दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनू।

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत : डोलनाथ न्यौपाने

कम्प्युटर टाईप गर्ने : समी नेपाली

ईति सम्बत् २०७७ साल मंसिर १५ गते रोज २ शुभम् ----- ।